

Rahatarkuse teema käsitlemise juhendmaterjal lasteaiaõpetajatele

Juhendmaterjal on valminud projekti „Rahatarkuse õpiväljundid vanuseastmete kaupa Rahandusministeeriumile“ (ETIS-e TRU22134A) käigus.

Koostanud Evelyn Neudorf, Kaire Kollom, Kerstin Kööp

TALLINN 2023

RAHATARKUS

Sirje Luke

JUBA LASTEAIAS ME,
RAHATARKUST ÕPIME.
POEST NIISAMA, TASUTA,
MITTE MIDAGI EI SAA.

MEIL ON MÄNGIMISEKS VAJA,
PANGAKAARTI, MÄNGURAHA.
SELLE JAOKS ON REEGLEID KAKS -
LOOB JA TÖÖTAB IGA LAPS.

RAAMATU TEEB VÄIKE KÄDI,
LIIVAKOOKE MALL JA JAAN,
IGA LAPS, KES VAEVA NÄGI,
TASUKS MÄNGURAHA SAAB.

POODI MINNES UURIME,
TINGIME JA OSTAME.
KAUPMEES JÄLGIB HOOLEGA,
ET KÕIK TÄPSELT MAKSTUD SAAKS.

RAHA POLE MINGI PABER -
SEE ON IKKA MAKSEVAHEND.
EURO, DOLLAR, NAEL VÕI SENT,
OLULINE IGA MÜNT.

ABIKS MATEMAATIKA,
ÕPI NUMBREID HOOLEGA.
TÄNA, OLE VIISAKAS,
KÄITU TARGALT RAHAGA.

Hea õpetaja!

Rahatarkusest räägitakse aina enam ning iga vanema unistus on, et tema laps oleks täiskasvanuna edukas ja majanduslikult sõltumatu. Finantsotsuseid tuleb langetada iga päev ning mida varem alustada teekonda finantskirjaoskuse ehk rahatarkuse teadmiste, oskuste, hoiakute ja käitumise kujundamisel, seda paremini oskab laps tulevikus rahaküsimustes toimida.

Finantskirjaoskuse strateegia „Rahatark Eesti: Eesti elanike rahatarkuse edendamise strateegia aastateks 2021–2030“ püstitas üheks põhieesmärgiks rahatarkuse kättesaadavuse kõigile Eesti elanikele. Selleks tuleb arendada süsteemset õpet lasteaiast ülikoolini ning teha kättesaadavaks täienduskoolitused ja temaatilised õppematerjalid.

Ühe väikese sammu selle eesmärgi poole teeb siinne juhendmaterjal, mis on koostatud projekti „Rahatarkuse õpiväljundid vanuseastmete kaupa Rahandusministeeriumile“ käigus ja milles käsitleme rahatarkuse õpetamist alushariduses.

Juhendmaterjal is avame rahatarkuse mõiste ja sisu, põhjendame rahatarkuse õpetamise olulisust ning loome seosed rahatarkuse õpiväljundite ja koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava vahel. Olulise osa juhendmaterjalist moodustavad meetoodilised soovitusel, kuidas õpetada rahatarkust ja millised on selleks võimalused.

Juhendmaterjali eriliseks väärtuseks on Eesti lasteaiatõpetajate näited rahatarkuse õpetamisest. **Meie siiras tänu õpetajatele Sõmerpalu lasteaiast Lepatriinu, Tori lasteaiast, Tallinna lasteaiast Sinilind, Tallinna Pelguranna lasteaiast ja Tallinna Kullatera lasteaiast.**

Juhendmaterjali koostades pidasime silmas, et iga õpetaja on autonoomne ja tunneb oma rühma lapsi kõige paremini. Seega on meie eesmärk pakkuda rahatarkuse õpetamiseks ideid, mida õpetaja saab kasutada ja kombineerida vastavalt laste huvidel ning rühma vajadustele ja võimalustele ning nõustada rahatarkuse teemadel ka lapsevanemaid. Kindlasti on aga iga sõnastatud rahatarkuse õpiväljund oluline, et kujuneks rahaküsimusi targalt lahendav koolivalmis laps.

Edu rahatargaks saamisel!

Sisukord

RAHATARKUS <i>Sirje Luke</i>	2
1. Rahatarkuse mõiste ja sisu.....	5
2. Rahatarkuse õpetamise olulisus alushariduses	5
3. Rahatarkuse õpiväljundid	6
4. Rahatarkuse õpetamise võimalused.....	8
4.1. Mäng.....	8
4.2. Projektõpe.....	13
4.3. Kogemuste pakkumine	15
4.4. Probleemide lahendamine	16
4.5. Teemaatilised vestlused	20
4.6. Koostöö lapsevanematega	23
4.7. Koostöine õppimine	27
4.8. Lastekirjandus	27
Kasutatud ja kasulikud allikad	29
LISAD.....	32
Lisa 1. Lastekirjanduse loetelu.....	33
Lisa 2. Rahateemalised vanasõnad, aforismid, mõtteterad	35
Lisa 3. Rahatarkuseteemalised lisamaterjalid lugemiseks ja kasutamiseks	36

1. Rahatarkuse mõiste ja sisu

Rahatarkust (ehk finantskirjaoskust) on Eestis käsitletud ettevõtlikkuspädevuse ühe alapädevusena. Ettevõtlusõppe programmi „Edu ja tegu“ käigus välja töötatud ettevõtlikkuspädevuse mudeli järgi on ettevõtlikkuspädevusel neli peamist komponenti: 1) väärtust loov mõtlemine ja lahenduste leidmine, 2) enesejuhtimine, 3) sotsiaalsete olukordade lahendamine ja 4) äriideede elluviimine. Rahatarkus on selles mudelis äriideede elluviimise alaosa.

Teaduskirjanduses on rahatarkust defineeritud mitmeti, kuid peamiselt käsitletakse nendes 1) teadmisi finantsmõistetest, 2) oskust finantsmõisteid selgitada, 3) isiklike finantside haldamist, 4) oskust teha asjakohaseid finantsotsuseid ja/või 5) enesekindlust seoses oma finantstuleviku planeerimisel. Rahatarkus väljendub finantstadmiste, -hoiakute ja -käitumise vastastikuste seoste kaudu, mis omakorda toetavad finantside paremat planeerimist, laenude ja investeerimisega seotud otsuste tegemist, finantsasutuste teenuste kasutamist ning finantsheaolu.

Arvestades olemasolevaid definitsioone sõnastas meie projekti meeskond, et **rahatarkus on teadmiste, oskuste, hoiakute ja käitumise kogum, mis on vajalik, et teha rahaasjades arukaid otsuseid, mis tagavad isikliku ja ühiskondliku heaolu**. Täpsemalt hõlmab rahatarkus **teadmisi** raha, rahaasjade haldamise, aga ka laiemalt finantsmaailma kohta, tänu millele oskab inimene teha informeeritud ja kaalutletud otsuseid. Rahatarkus hõlmab ka **oskust**, kuidas raha kasutada ja rahaasju planeerida, arvestades isiklikku ja ka ühiskondlikku heaolu. Samuti on rahatarkuse osaks finantsalased **hoiakud**, mille kaudu väärtustatakse isiklikku ja ühiskondlikku heaolu ja seda mitte ainult praegusele hetkele või lähitulevikule mõeldes, vaid ka pikemas perspektiivis. Need teadmised, oskused ja hoiakud toetavad rahatarka **käitumist**.

2. Rahatarkuse õpetamise olulisus alushariduses

Väikelaste majanduslikku sotsialiseerumist ja rahatarkust mõjutavad perekond, sõbrad, lasteaed, meedia ja ümbritsev keskkond – lapsed õpivad rahatarkuse kohta eri allikatest. Juba väga väikesed lapsed teevad eelarve ja rahatarkusega seotud otsuseid, kuidas kasutada oma tasku-, kingituseks või pühadeks saadud, kogutud või tööga teenitud raha, või on neil sõpradega asjade vahetamise kogemust (Jones, 2010; ASIC, 2014). Mida väiksem laps, seda suurem on nende tegevuste juures täiskasvanu roll ja abi, kuid oluline on, et lapsele pakutaks tuge ja temaatilisi teadmisi. Uuringute tulemused näitavad, et formaalse rahatarkuse hilisem õpetamine võib tekitada väärarusaamu ja kujundada halba finantskäitumist (Borden *et al.*, 2013), samas rahatarkuse hästi planeeritud õppimine eelkoolieas tegevuste ja kogemuste kaudu kujundab tugeva aluse rahatarkuse oskustele ja teadmistele (Birbili & Kontopoulou, 2015; Grohmann *et al.*, 2015; Amagir *et al.*, 2018; Bae *et al.*, 2022). 2013. aastal Cambridge'i ülikoolis tehtud uuring tõestas, et hilisemad rahakasutuse harjumused kujunevad välja lapse seitsmeaastaseks saamisel. Uuringu tulemused on kooskõlas teiste uuringutega, mis väidavad, et varane lapseiga on kõige kriitilisem periood harjumuste ja hoiakute kujunemisel, sest kergem ja efektiivsem on käitumist kujundada, kui proovida seda hiljem muuta või parandada (Bae *et al.*, 2022; Amagir *et al.*, 2018; Birbili & Kontopoulou, 2015; Grohmann *et al.*, 2015; Friedline, 2015; Borden *et al.*, 2013; Webley & Plaisier, 1998; Ng, 1983; Berti & Bombi, 1981).

Rahatarkuse õpetamisel on oluline valida eakohane sisu ning pakkuda kogemusi, mis võimaldavad arutelusid ja oskuste kujunemist ning seeläbi väärtuste ja arusaamade tekkimist.

Praeguse haridussüsteemi taustal olevates ja finantsharidust mõjutavates või rahatarkuse õpetamise toetamisega tegelevate organisatsioonide strateegilistes dokumentides (OECD, 2015; Financial Education Planning Framework 3-11 years, n. d) on rahatarkuse õpetamisega alustamise vanusena toodud eluaastad 3–5 või 0–5. Seega on oluline alustada rahatarkuse eesmärgistatud ja eakohase õpetamisega võimalikult varakult.

Oleme juhendmaterjali koostamisel võtnud aluseks projekti „Rahatarkuse õpiväljundid vanuseastmete kaupa Rahandusministeeriumile“ käigus välja töötatud rahatarkuse õpiväljundid lasteaias lõpetamisel. Rahatarkuse õpiväljunditesse oleme sisse kirjutanud nii seosed üldoskustega, kus rahatarkus kujuneb mängides, suheldes, kogedes, arutledes, küsides ja probleeme lahendades, kui ka õppe- ja kasvatustegevuse valdkondade õpitulemused. Rahatarkuse õpetamisel on oluline, et see ei oleks midagi eraldiseisvat, vaid seda lõimitakse kõikide õppe- ja kasvatustegevuse valdkondadega. Selleks pakumegi siinses juhendmaterjalis mitmeid võimalusi.

Kõige olulisem on aga iga õpetaja teadlikkus oma rühma laste arengutasemest. See võimaldab tal valida ea- ja jõukohased tegevused, mis toetavad iga lapse rahatarkuse arengut.

3. Rahatarkuse õpiväljundid

Tabel. Rahatarkuse õpiväljundid alushariduses (väljavõtte projekti „Rahatarkuse õpiväljundid vanuseastmete kaupa Rahandusministeeriumile“ käigus välja töötatud kõikide haridustasemete õpiväljunditest, kus valdkond ja sisu on üks tervik, millest haridustaseme sisu määratleb õpiväljund)

Valdkond: RAHA, MAKSEVAHENDID JA FINANTSTEENUSED
<i>Teab Eestis käibel olevaid rahatähti ja rahahühikute nimetusi (euro, sent).</i>
<i>Teab erinevaid maksevõimalusi (sularaha, pangakaart).</i>
<i>Teab, et võõrastelt ei tohi raha vastu võtta, ja mõistab, miks.</i>
<i>Teab, et mängurahaga ei saa päriselt maksta.</i>
<i>Oskab eristada rahatähtede hulka ja nende väärtust</i>
Valdkond: TULUD
<i>Teab, et raha teenitakse tööga.</i>
<i>Oskab selgitada raha saamise alternatiivseid võimalusi (kingitus, annetus, asjade müük (laat) jne).</i>

Valdkond: KULUD

Teab, et raha eest saab osta (asju, teenuseid jne).

Eristab ostmist ja müümist (sh raha roll vahetusvahendina).

Teab, et sama toode või teenus võib olla erineva hinnaga.

Oskab sooritada oste sularahaga makseväärtuses kuni viis eurot (sh liitmine ja lahutamine viie piires).

Oskab eakohaselt selgitada reklaami rolli raha kasutamisel.

Oskab mängides eri rollides (müüja, ostja) loovalt kasutada raha olemasoleva rahasumma piires (nt poemäng).

Oskab täiskasvanu abiga arvestada olemasoleva rahasummaga ostude tegemisel.

Valdkond: EELARVE, FINANTSPLANEERIMINE JA INVESTEERIMINE

Teab, et eesmärgipärane kogumine eeldab planeerimist.

Oskab selgitada suuremate ostude sooritamise võimalusi (kokkuhoid, kogumine, taara tagastus).

Valdkond: LAENUD JA KREDIIDI KASUTAMINE

Oskab eristada oma ja võõrast asja.

Mõistab, et võõrast asja ei tohi loata võtta.

Teab, mida tähendab laenamine.

Oskab selgitada oma vastutust asjade hoidmisel ja laenamisel (sh asjade rahaline väärtus).

Valdkond: JÄTKUSUUTLIK MAJANDAMINE

Oskab eakohaselt põhjendada oma ostude vajalikkust.

Oskab eakohaselt selgitada lihtsamaid säästmise põhimõtteid (elekter, vesi).

Julgeb arutada täiskasvanutega raha kasutamist (planeerimata ja kokku leppimata ostud).

Oskab küsida raha kasutamisega seotud küsimustes täiskasvanu abi.

4. Rahatarkuse õpetamise võimalused

Õppe- ja kasvatustegevuse korraldamisel lasteaias on oluline arvestada lapse individuaalsust ja arengupotentsiaali, tervist ja liikumisvajadust, toetada lapse loovust, luua võimalused mängu kaudu õppimiseks, luua lapse arengut ja sotsialiseerumist soodustav keskkond, tagada lapsele turvatunne ja eduelamused, pakkuda valikuvõimalusi ning kaasata laps lisaks aktiivsele osalemisele ka tegevuste kavandamisse ja analüüsimisse. Äärmiselt tähtis on ka kodu ja lasteasutuse koostöö, sest vaid see tagab lapse arengut toetava keskkonna.

Rahatarkuse õpetamisel saab kasutada mitmesuguseid meetodeid ning oluline on variatiivsus ja aktiivõpe. Alljärgnevalt tutvustame rahatarkuse õpetamise eri võimalusi, millest õpetaja saab valiku teha ja mida sobival viisil kombineerida.

4.1. Mäng

Mäng on eelkoolieas lapse põhitegevus, mille käigus omandab ja kinnistab laps uut teavet ja oskusi, peegeldab tundeid ja soove, õpib suhtlema, omandab kogemusi ja käitumisreegleid. Mänguoskus on kõigi üldoskuste ning õppe- ja kasvatustegevuse eri valdkondade oskuste ja teadmiste arengu alus.

Rahatarkuse õpetamiseks pakuvad suurepäraseid võimalusi rollimäng ja sotsiodraama, mis võimaldavad lastel täita eri rolle ja lahendada tekkivaid probleeme. Rollimäng keskendub mingi konkreetse rolli mängimisele ning olulised on lapse kogemused rollist ja rolliga kaasnevast käitumisest, sest selle toob ta oma mängu kaasa. Rollimängus on tähtsal kohal võimalus harjutada suhtlemisoskusi ning väljendada ja analüüsida enda ja teise käitumist rollist (mudelist) lähtuvalt.

Sotsiodraama puhul on fookus sotsiaalsetel suhetel, mille käigus saab analüüsida laste suhteid ning nende väärtusi ja hoiakuid.

Poemäng on suurepärase rahatarkuse õpetamise võimalus, kus laps saab olla ostja või müüja, arvutada oma oskuste piires ostude väärtust ning arvestada võimalikke kulutusi. Kui lapsed mängivad poemängu vabamänguna (rollimänguna), siis väljendavad nad oma teadmisi ja oskusi nii arvutamisest kui ka ostjale-müüjale sobivatest suhtlemisviisidest ja käitumisest. Kui täiskasvanu juhendamisel lisada poemängule sotsiaalne mõõde (sotsiodraama), mis põhineb laste kogemusel (näiteks mängida ja arutada läbi laste negatiivsed kogemused poes), siis aitab see kujundada ja analüüsida sobivaid hoiakuid ja käitumismustreid.

Poemängu ettevalmistamisel saavad lapsed ise üles seada kaupluse, kus võivad müügil olla väga erinevad kaubad (toit, mänguasjad, raamatud jne). Samuti saab lastega ise kujundada oma rühma või lasteaias raha ja kasutada seda eri mängudes, millega kaasneb hea võimalus arutleda mängu- ja pärisraha kasutusvõimalusi (põnev on näiteks raha tegemise viis, kus müntide jäljend hõõrutakse pliiatsiga paberile). Poemängus saab suuremate lastega koostada poenimekirja, mis õpetab lapsi vältima emotsioonioste. Samuti on rahatarkuse kontekstis oluline arutleda sama toote erinevate hindade üle. Rahalisi tehinguid toetavad ka õppemängud, mille eesmärk on ühe rahatähe vahetamine teiste rahatähtedega (nt 10 eurot vahetada kaheks 5-euroseks).

Poemängu käigus saavad lastele selgeks rahatarkusega seotud mõisted „raha“, „hind“, „ost“, „müük“, „ostja“, „müüja“ jne. Poemäng annab suurepärase võimaluse temaatiliseks vestluseks, mis aitab lastel mõista raha väärtust ning eristada soove (mida ma tahan) ja vajadusi (mida ma vajan).

Mida väiksem on laps, seda lihtsam on mäng. Juba päris väikesed lapsed tahavad imiteerida poes müüjat või ostjat, kasutades raha asemel käeplaksu või looduslikke materjale (nt

puulehed). Peatselt saab siia lisada ka arvud ja loendamise (nt kolm plaksu) ning seejärel arvutamise.

Leiutajad mängivad poemängu...

Siiri Tiis ja Margit Puhasmets, Tallinna Pelguranna lasteaed

Rahatarkuse eesmärgid

- Laps oskab eristada rahatähtede hulka ja nende väärtust.
- Laps eristab ostmist ja müümist (sh raha roll vahetusvahendina).
- Laps oskab sooritada oste sularahaga makseväärtuses kuni viis eurot.
- Laps oskab mängus leida hinnale vastava rahaühiku.
- Laps oskab mängides eri rollides (müüja, ostja) loovalt kasutada raha olemasoleva rahasumma piires.

Poemängu jaoks on rühmas seatud sisse poemängukeskus koos kassaaparaadiga. Lisaks on poemängus müügil mitmesugused kaubad: toit (saiad, pirukad, munad, krõpsud, kartulid, juurviljad, puuviljad jne), mänguasjad, raamatud, nutivahendid (nutitelefoniid, tahvelarvuti jne). Koos lastega on meisterdatud maksevahendiks erinevad rahad: eurod, Eesti kroonid, mündid, oma väljamõeldud vääringus rahad ning kasutusel on ka „Monopoli“ mängu rahad. Lisada saab pangakaardid, sest enamik meist maksab poes ainult pangakaardiga. Igal pangakaardil on kasutamiseks kindla summa väärtuses raha, kõik täpselt nii nagu päriselus. Lisaks on kasutusel kliendikaardid, sest lapsed teavad, et nendega saab sageli poes soodushinnaga asju osta.

Kui poemäng on ehk rahatarkusega kõige lihtsamini seostatav mäng, siis samal põhimõttel saab rahatarkuse õpetamisel kasutada ka muid kogemustel põhinevaid mänge: **kinos või teatris käik, reisile minek, pangakülastus, kohviku või restorani pidamine, juuksur** jne. Ka **kodumängus** saavad lapsed käsitleda rahatarkusega seotud teemasid: raha teenimine tööga, säästmise põhimõtted, pere toidulaud ja ostud jne.

Kohvikukülastus

Kristi Tohv, Tori lasteaed

Rahatarkuse eesmärgid

- Laps teab Eestis käibel olevaid rahatähti ja rahaühikute nimetusi (euro, sent).
- Laps teab erinevaid maksevõimalusi (sularaha, pangakaart).
- Laps oskab sooritada oste sularahaga makseväärtuses kuni viis eurot (sh liitmine ja lahutamine viie piires).
- Laps oskab täiskasvanu abiga arvestada olemasoleva rahasummaga ostude tegemisel.
- Laps oskab eakohaselt põhjendada oma ostude vajalikkust.

Eeltöö

Rühmas mängitakse enne kohvikumängu, kus lapsed saavad mängida läbi eri rolle (müüja, ostja, teenindaja, kokk jne).

Koostöö vanematega. Kokkulepe kohvikus käimiseks ning sellel päeval sularaha ja rahakotti kaasa andmine.

Koostöö kohvikuga. Varem on kokku lepitud külastuse aeg ja menüü.

Tegevuse kirjeldus

Õpetaja ja lapsed külastavad alevikus asuvat kohvikut. Lastel on kaasas 5 eurot. Lapsed valivad istumiskohad. Seejärel tutvutakse menüüga. Kui laps oskab, siis loeb ta menüü ise, vajaduse korral küsib õpetaja abi. Iga laps saab teenindaja käest tellida endale sobiva toidu ja joogi.

Pööratakse tähelepanu kohvikus sobilikule käitumisele.

Lapsed arvutavad, kui palju on pärast ostu raha alles ja kas soovitakse midagi juurde tellida. Pärast kohviku külastust toimub rühmas vestlusring, kuidas käik õnnestus, kuidas lastele meeldis jne.

Ka **õppemängud**, milles on ühendatud õpetuslik ja mänguline külg, pakuvad võimalust õpetada rahatarkust. Õppemänge mängides kujunevad lapsel õppimiseks vajalikud alusoskused ning kinnistuvad teadmised ja oskused.

Iga õpetaja võimuses on luua ise erinevaid õppemänge, kuid pakume omalt poolt mõned mängud, mille fookuses on rahatarkusega seotud teemad.

Minu esimene „Monopol“

Enamik teab kinnisvaraga kauplemise mängu „Monopol“, mille lihtne ja kaasakiskuv versioon sobib lastele alates neljandast eluaastast. Mängualus on kahepoolne, millest üks on lihtsam ja teine keerulisem. Mängu saab korruga mängida 3–4 last, aga saab mängida ka paaridena, mis võimaldab lisaks rahatarkuse õpetamisele teha koostööd ja suhelda.

OSMO Pizza Co

Mängu tootjafirma BYJU’S reklaamib mängu lausega „maagiline võimalus õpetada lastele, kuidas juhtida ettevõtet, luua muutusi ning teha kliendid õnnelikuks“. Mängus tuleb lapsel küpsetada kliendi soovist lähtuv pitsa, arvutada selle rahaline väärtus ja arveldada vastavalt kliendi antud rahale. Pizza Co mäng tõmbab lisaks lastele kaasa ka täiskasvanud ning selle mängimine toimub tahvelarvuti (iPad) ja käega katsutavate vahendite (toiduained, mänguraha) interaktsioonis.

Rahatarkuse kompass

ALPA Kidsi heategevusprogrammis loodud mäng „Rahatarkuse kompass“ (<https://rahagatargaks.ee/>) sisaldab rahatarkusega seotud mõisteid, mängijatel tuleb vastata rahatarkusega seotud küsimustele ning osta ja müüa tooteid, et koguda võimalikult palju mänguraha – võidab see, kellel on kõige rohkem. Mängu soovitatakse lastele, kes on vähemalt kuueaastased, ning loojad on mängijate arvuks määranud 2–4. Samas ei takista keegi mängu mängida paarides või suuremates rühmades.

Mida saad osta? (nutiseadmes mängitav ALPA mäng, matemaatika, raskeim tase)

Taas üks digitehnoloogia võimalusi rakendav õppemäng, kus mängijal tuleb olemasoleva rahasumma piires arvutada, mida ta osta saab.

Kui lapsed saavad lasteaias kasutada tahvelarvuteid, siis võib mängu kasutada nii rühmatööna kui ka individuaalselt õppe- ja kasvatustegevuse osana.

Digitehnoloogia (sh robotika) pakub õppe- ja kasvatustegevuses mitmeid võimalusi ning siin on oluline õpetaja loovus, kuidas rahatarkuse õpetamist mõtestada ja lõimida.

Iseteeninduspood

Kairi Merila, Tori lasteaed

Rahatarkuse eesmärgid

- Laps teab Eestis käibel olevaid rahatähti ja rahaühikute nimetusi (euro, sent).
- Laps oskab mängides eri rollides (müüja, ostja) loovalt kasutada raha olemasoleva rahasumma piires.

Vajalikud vahendid

TTS heli salvestavad pesulõksud, poekaubad (tühjad pakendid, mängu- ja toiduained, pehmed mänguasjad jne), papist kirjutamisalus ja pliats (nn pult), kassaaparaat, ostukorvid.

Ettevalmistus

Koos lastega salvestatakse pesulõksudele kauba nimetus ja hind (nt kaerahelbed maksavad 2 eurot või suur kaisuloom maksab 3 eurot, väike kaisuloom maksab 1 euro).

Mängu käik

Tuba kohandatakse poeks ja iga kauba juurde asetatakse pesulõks. Igale pesulõksule on salvestatud ühe kauba nimetus ja hind. Valitakse kassapidaja, kelle käest saab ostja puldi (papp või paber ja pliats). Ostja läheb kaupa valima ja pesulõksudelt saab kuulata kauba hinda. Kui laps soovib midagi osta, siis kirjutab kauba hinna puldile. Kui kaubad on valitud, siis arvutab laps oma puldile kirjutatud hinnad kokku ja läheb kassasse maksma. Kassapidaja kontrollib, kas summa on õige, ja toimub maksmine. Laps saab valida nii mitu kaupa, kui palju ta arvutada oskab.

4.2. Projektõpe

Projektõppe tegevused lähtuvad laste huvidest ja õppimine toimub lõimitult. Projektõpe võimaldab üht teemat vahetus keskkonnas süvitsi uurida, õpikeskkonna loomisel on õpetajal oluline toetav roll. Lapsele õppimiseks loodud keskkond toetab tema huvi ja aktiivsust, laps saab aktiivse uurija ja õppijana omandada teadmisi ja oskusi teda huvitavast teemast või tegevusest. Projektõpet rakendades saab rahatarkust õppida tegevuse ja kogemuse kaudu ning arendada planeerimis- ja arvutamisoskust. Projektõpe toetab ka laste koostöö- ja sotsiaalseid oskusi ning pakub võimaluse rahatarkuse teemat lõbusalt ja huvitavalt õppida, sest kõik, mida lapsed projekti käigus teha soovivad, on neil vaja omavahel kokku leppida ja koostöiselt läbi viia.

Kui lastel on tekkinud huvi mõne rahatarkuse teema vastu, saab õpetaja võimaldada lastele mitmesuguseid vahendeid ning hoida ja kasvatata nii laste huvi teemat edasi uurida, mis aitab omakorda lastel teemast paremini aru saada. Näiteks kui projekti teemaks on „Rahatähed“ või „Päev kommipoes“, siis saavad lapsed neid teemasid detailideni uurida ja ka kõik sellega seonduva omavahel läbi mängida. Kui „Rahatähti“ võib pigem pidada kitsamaks teemaks, siis „Päev kommipoes“ on palju laiem teema, kuhu alla võivad kuuluda ametite ja raha teenimise teemad (müüja, koristaja, maiustuste valmistaja, kuller jne), samuti ostu-müügitehingud ja (mängu)rahaga arvutamine. Lapsed saavad ise projekti ja mängu käiku planeerida, valmistada mänguvahendid ja kostüümid ning eesmärgistada oma tegevust. Mängu käigus saavad nad arvutada ja arutleda, kuidas ja mille peale näiteks ostjana mängus kasutusel olevat raha kulutavad. Pärast mängu lõppu on võimalik ühiselt hinnata, kuidas lapsed raha kasutasid, nad saavad arutleda oma valikute üle ja selgitada oma otsuseid. Lõpuks saavad lapsed teha järeldusi oma kogemustest ja kirjeldada, mida nad õppisid. Projektõppes on oluline õpitava nähtavaks tegemine ja dokumenteerimine. Lastega projektist kokkuvõtete tegemisel saab kasutada jooniseid või mõttepilvi ja arutleda, kuidas (mis vormis) nad soovivad projekti tulemust teistega jagada.

Projektõppe kohta lasteaias saab rohkem lugeda Kristina Lahe raamatust „Projektõppe lasteaias. Lapse arengu toetamine tema loomupärase uudishimu abil“ (2021).

Teater ja rahatarkus

Tiina Oolep, Tori lasteaed

Rahatarkuse eesmärgid

- Laps teab erinevaid maksevõimalusi (sularaha, pangakaart, telefon).
- Oskab mängides eri rollides (müüja, ostja) loovalt kasutada raha olemasoleva rahasumma piires.

Vajalikud vahendid, mis valmivad varasemate tegevuste käigus

- Kartongist pangakaardid (laps lõikab, värvib, kleebib, kirjutab nime, numbrirea)
- Teatripiletid (laps lõikab, värvib, joonistab)
- Kassaaparaat, mängutelefonid, makseterminal
- Käpiknukud, sirm jms

Tegevuse kirjeldus

Tegevuses (või varasemate tegevuste käigus) arutatakse lastega, kuidas saab kauba eest tasuda, mis on pangakaart, kuidas raha pangakaardile saab ja kuidas sularaha kaardilt kätte saab.

Lapsed meisterdavad endale pangakaardid ja teatripiletid. Seejärel tuleb oodata oma järjekorda, et osta endale teatripilet (pildil) ja leida istekoht.

Järgneb teatrimäng.

Raha paneb rattad käima

Krislyn Tamm, Kairi Kaas ja Anneli Laursoo-Dunaiski, Sõmerpalu lasteaed Lepatriinu

Rahatarkuse eesmärgid

- Laps teab Eestis käibel olevaid rahatähti ja rahaühikute nimetusi (euro, sent).
- Laps teab erinevaid maksevõimalusi (sularaha, pangakaart).
- Laps teab, et võõrastelt ei tohi raha vastu võtta, ja mõistab, miks.
- Laps oskab selgitada raha saamise alternatiivseid võimalusi (asjade müük (laat)).
- Laps teab, et raha eest saab osta (asju, teenuseid jne).

Tegevus toimus terve nädala. Esmalt tehti koos lastega ajurünnak, mille tulemusena valmib mõistekaart „Raha“, lapsed said rääkida kõigest, mida nad rahast teavad või mis neile selle sõnaga seostub ja meelde tuleb.

Lastele loeti ette S. Luke luuletus „Rahatarkus“ ja arutleti, millest oli luuletuses juttu. Vaadeldi erinevaid rahatähti ja rahakotte. Arutleti selle üle, mis on rahakott ja milleks on see vajalik. Räägiti annetustest ja eri viisidest, kuidas saab raha annetada (raha andes, helistades tasuta telefoninumbri, asju andes, toitu andes, aega pühendades jne). Lapsed voolisid münte ja meisterdasid rahale hoiukarbi.

4.3. Kogemuste pakkumine

Rahatarkuse õpiväljundite saavutamiseks on oluline ka päriselu kogemuste pakkumine, kus käsitletavat teemat ja tegevused on seotud lapsi ümbritsevaga keskkonnaga.

Kogemuse kaudu õppimine võimaldab lastel omandada teadmisi ja oskusi praktilise tegevuse ja sellega kaasnevate tagajärgede abil. See aitab lastel mõista maailma ja oma kohta selles, arendada mõtlemis- ja otsustamisoskust ning toetab huvi uute teadmiste ja kogemuste vastu. Kogemuste kaudu õppimine on eriti oluline koolieelses eas, kuna see aitab arendada laste sotsiaalseid, emotsionaalseid ja kognitiivseid võimeid. Kogemusi saab omandada mitmel viisil, näiteks mängides, õppekäikudel ja matkadel, katseid tehes ja projektitöös. Oluline on, et lapsed saaksid teha oma valikuid ja tegutseda vastutustundlikult.

Rahatarkuse õpiväljundite saavutamiseks on õppimiseks hea kasutada avatud õpiruumi. Reaalsetes olukordades omandatud teadmised ja oskused jäävad paremini meelde ja on tõenäolisem, et neid kasutatakse ka tulevikus. Kui lapsed saavad päriselus kogeda, kuidas raha teenimine ja selle kulutamine mõjutab nende igapäevast elu, mõistavad nad raha hinda ja selle tähtsust ning teevad tulevikus targemaid rahalisi otsuseid. Samuti võib päriselu kogemus aidata neil mõista, et raha ei kasva puu otsas, vaid selle saamiseks tuleb tööd teha.

Ühised õppekäigud poodi ja turule võimaldavad lastel tutvuda kaubavaliku ja hindadega ning harjutada eelarve koostamist (nt mida ja kui palju saab osta viie euro eest). Õppekäigud panka annavad teadmisi raha hoiustamise kohta. Väärtuslikke kogemusi rahatarkuse teemal pakub ka ühine raha kogumine mingi eesmärgi nimel, mida tehakse näiteks taarat tagastades (säästmine, taaskasutus).

Taara ringlus (õppekäik taaraautomaadi juurde)

Kristi Tohv, Tori lasteae

Rahatarkuse eesmärgid

- Laps oskab eakohaselt selgitada lihtsamaid säästmise põhimõtteid (prügi sorteerimine, taara tagastamine).
- Laps oskab selgitada suuremate ostude sooritamise võimalusi (kokkuhoid, kogumine, taara tagastus).
- Laps teab Eestis käibel olevaid rahatähti ja rahaühikute nimetusi (euro, sent).
- Laps oskab küsida raha kasutamisega seotud küsimustes täiskasvanu abi.

Tegevuse kirjeldus

Kindlaks määratud aja jooksul kogutakse ühiselt tühja taarat. Rühmas vesteldakse prügist, selle sorteerimisest, mis saab prügist edasi ja kuidas saab seda taaskasutada.

Õppekäigul taaraautomaadi juurde saavad lapsed kogutud pudelid ise automaati sisestada (vajaduse korral saab juurde rääkida, miks pudel ei lähe automaadist läbi, kas iga pudel sobib tagastamiseks, mis saab tagastamatu taaraga). Taaraautomaadi töötaja saab näidata lastele, kuidas neid pudeleid automaadis sorteeritakse, ja rääkida, mis saab tagastatud taarast edasi. Saadud tšekiga minnakse poodi ja eelneva kokkulepe alusel sooritatakse poes vajalikud (aastalõpupidu, mängud jne) ostud.

4.4. Probleemide lahendamine

Päriseluliste ülesannete käigus on lastel võimalik õppida olulisi rahatarkuse teemasid (nt eesmärkide seadmine, otsuste tegemine, probleemidega kokkupuutumine ja nende enesekindel lahendamine). Probleemide lahendamine koos eakaaslastega toetab laste sotsiaalset ja kognitiivset arengut, sest probleemi lahendamiseks tuleb üksteisega arvestada ja omavahel suhelda. Üks probleemide lahendamise strateegiaid on küsimuste küsimine, st oskus küsida õigeid küsimusi. Laste iseseisvuse toetamisel on oluline, et lapsed saaksid ise otsustada, milliseid küsimusi esitada ja kuidas neid sõnastada, et saada probleemi lahendamiseks vajalikke vastuseid. Laste küsimusi ei tohi kunagi eirata, sest see on üks olulisi viise, kuidas nad teavet hangivad. Pigem tuleb neid õhutada rohkem küsima ja suunata oma küsimustele ise vastuseid otsima.

Õppekäik kauplusesse

Melde Kõiv ja Rita Ruul, Tori lasteaed

Rahatarkuse eesmärgid

- Laps oskab sooritada oste sularahaga makseväärtuses kuni viis eurot.
- Laps teab, et raha eest saab osta (asju, teenuseid jne).
- Laps eristab ostmist ja müümist.

Enne saab mängida poemängu näiteks mängurahadega, kus lapsed saavad olla eri rollides (ostja, müüja).

Tegevuse kirjeldus

Päris kauplusesse saavad lapsed kaasa võtta rahakotiga ühe euro. Poes vaadatakse väljapandud kaupu ja nimetakse neid. Õpetaja abiga valitakse kaubad, mis maksavad kuni üks euro, ja laps saab valida ühe, mille eest kassas maksta. Tagasi saadud raha ja ostukviitung on vaja panna rahakotti.

Probleemide lahendamine aitab lastel kogeda otsuste tegemise ja nende tagajärgede protsessi. Lisaks arendab see nende mõtlemis-, planeerimis- ja arvutamisoskust. Täiskasvanu saab lapsi suunata probleemide lahendamisele: lastele saab esitada rahatarkusega seotud probleeme, mis vajavad lahendamist. Näiteks ei ole neil piisavalt raha, et osta midagi, mida nad väga tahavad, ja neil tuleb välja mõelda, kuidas saada/teenida raha, et seda asja osta. Lastele saab anda ka valikuvõimalusi, kuidas võiks selle probleemi lahendamiseks raha teenida: nad võivad teha mõne väiksema töö või müüa oma mänguasju. Rahatarkuse teemaga saab lastele õpetada planeerimist ja arvutamist, kui palju on raha millekski vaja ja kui palju on vaja selleks teenida. Lastele tuleb pakkuda võimalusi teha järeldusi oma tegevuse ja valikute üle: kas valitud lahendus aitab neil eesmärki saavutada või ei?

Poemäng Blue-Bot robotiga

Jevgenia Polkovnikova, Tori lasteaed

Rahatarkuse eesmärgid

- Laps teab Eestis käibel olevaid rahatähti ja rahaühikute nimetusi (euro, sent).
- Laps oskab sooritada oste makseväärtuses kuni viis eurot (sh liitmine ja lahutamine viie piires).

Eeltöö

Õpetaja valmistab ette BlueBot robotile sobiliku mati. Matile paigaldatakse eri esemete pildid ja hinnad (nt piim 1 euro, banaan 1 euro, makaronid 2 eurot).

Enne võib välja mõelda, millise toidu tegemiseks poest asju ostetakse. Näiteks kui on varem räägitud tervislikust toidust ja tahetakse valmistada kaerahelbeputru, siis saab matile ära peita nii selle jaoks vajalikud toiduained (helbed, piim, marjad jms) kui ka asjad, mida otseselt selle jaoks vaja ei lähe (makaron, sai, kartulid jms).

Tegevuse kirjeldus

Õpetaja palub lastel programmeerida teekond, et vajalikud ostud saaksid sooritatud. Lapsed saavad ise teekonna robotile sisestada ja kontrollida, kas vajalikud ostud saavad tehtud. Samuti saab laps kokku arvutada ostude kogusumma. Hiljem saab arutada, kas kõik vajalik sai ostetud, mis see kõik maksma läks ja mis jäi poodi (ebavajalikud ostud).

Probleemilahendusoskuse arendamisel pakub suurepäraseid võimalusi avastusõpe. Kui lapsed saavad ise probleemidele lahendusi leida, siis julgustab see neid loovalt mõtlema, analüüsima olukordi ja pakkuma välja erinevaid lähenemisviise. Need oskused on elus olulised ning aitavad lastel areneda edukateks ja iseseisvateks õppijateks. Avastusõpe võimaldab lastel uurida, küsida küsimusi ja ise vastuseid leida, mis toetab nende loomulikku uudishimu ning motiveerib õppimist. Nii tunnevad nad end õppeprotsessis aktiivsete osalistena ning see suurendab laste motivatsiooni ja eneseusaldust. Samuti keskendub avastusõpe praktilisele õppimisele, kus lapsed saavad kogeda ja uurida reaalselt maailma käeliste tegevuste, mängude ja katsetuste kaudu. See võimaldab neil luua sügavamaid teadmisi ja arusaamu ning seostada õpitavat päriseluga.

Avastusõpe „Sendi eksperiment“

Ave Altmäe ja Signe Liblikmann, Tallinna Kullatera lasteaed

Rahatarkuse eesmärgid

- Laps teab Eestis käibel olevaid rahatähti ja rahaühikute nimetusi (euro, sent).
- Laps eristab ostmist ja müümist (sh raha roll vahetusvahendina).

Eeltöö

Enne tuleb lastele selgitada raha ringlust inimeselt inimesele (müümine, ostmine). Lisaks tuleb selgitada, et ringluses olev raha muutub mustaks ja pärast rahaga kokkupuudet tuleb pesta või desinfitseerida käsi. Lapsed sorteerivad ja vaatlevad sente (ühesed, kahesed, viiesed, kümnesed).

Tegevuse kirjeldus

Katse: lapsed jagavad sendid läbipaistvatesse purkidesse ja täidavad purgid eri lahustega. Lapsed panevad esimesse purki soola-äädikalahuse, teise purki vee-soodalahuse, kolmandasse purki vee-pesuvahendilahuse ning neljandasse ainult vee. Mündid seisavad purkides ööpäeva ning lapsed saavad jälgida, mis nendega erinevates purkides juhtub.

Järeldus: üheskoos vaadatakse, mis on lahuste toimel muutunud. Arutletakse ja võrreldakse, milline lahus toimis kõige paremini. Kõige paremini toimis soola-äädikalahus. Tulemused jäädvustatakse piltidel.

4.5. Teemaatilised vestlused

Rahatarkuse teemal arutelu aitab lastel varases eas mõista raha väärtust ja rolli nende elus. Vestluse juhtimisel tuleb lastelt küsida mõtlemist virgutavaid ja arutelu suunavaid küsimusi, et arendada arutlemisoskust ja tunnustada õppijat. Õpetaja ülesanne on küsida avatud küsimusi, et lapsed saaksid rääkida nii oma kogemuse põhjal kui ka teha oletusi, neid kontrollida ja teha järeldusi. Arutlevate vestluste puhul on oluline, et vestlusel on kindel eesmärk ning kõik osalejad saaksid sel teemal oma arvamust ja kogemust väljendada.

Üks võimalus on arutleda näiteks raha kogumise üle. Selleks võib uurida lastelt, mida raha kogumine tähendab. Kuidas on seda võimalik teha? Seejuures on oluline kaardistada laste mõtteid ja teha need nähtavaks. Arutelu juurde tuleb lõimida teisi tegevusi, mis toetavad selle teema käsitlemist (nt meisterdada rahakassa, mis on seotud raha kogumise teemaga). Kuna lasteaias üldjuhul päris raha ei kasutata (v.a konkreetsest tegevusest saadud tulu), siis võib seda teha ka mõne muu asendusmaterjaliga, et lapsed õpiksid kogumise ja säästmise põhimõtteid (nt võib rahakassasse koguda ise valmistatud münte).

Vestlused, tegevused ja lõiming raha teemadel

Viivika Koor ja Kristi Kutsar, Tallinna lasteaed Sinilind

Rahatarkuse eesmärgid

- Laps teab Eestis käibel olevaid rahatähti ja rahauhikute nimetusi (euro, sent).
- Laps teab erinevaid maksevõimalusi (sularaha, pangakaart).
- Laps teab, et mängurahaga ei saa päriselt maksta.
- Laps teab, et raha eest saab osta
- Laps oskab selgitada suuremate ostude sooritamise võimalusi.
- Laps oskab täiskasvanu abiga arvestada olemasoleva rahasummaga ostude tegemisel.

Rahatarkuse teema käsitlemise alguses teadsid lapsed, mis on raha, aga väljendid „sularaha“ ja „pangakaart“ olid neile täiesti tundmatud. Pärast vestlust koostati ühiselt rahateemaline mõistekaart. Nii oskasid lapsed juba rohkem kaasa rääkida ning kirja said lisaks sularahale ja pangakaardile ka söögi ostmine, euro, riided, kommi ostmine, rahakott jne.

Rühma soetati mängukassa, et lapsed saaksid poodi mängida. Alguses mängisid õpetajad koos lastega, hiljem soovisid lapsed juba ise mängida. Räägitud sai ka mängurahaga päris poes maksmisest, ostmisest ja müümisest, raha teenimisest ja kogumisest. Lapsed meisterdasid endale rahakassa. Pääsude rühma suurim eesmärk oli see, et lapsed saaksid ise ostuprotsessis osaleda. Seega käidi lastega koos lähedal asuvas poes ja sooritasid sisseoste.

Nädala lõpul arutleti selle üle, kas meil on vaja osta päris kõike, mis meile meeldib, ja kas kellelgi on olnud ka nii, et mõni ostetud asi on hiljem hoopis nurka tolmu koguma jäänud. Täideti tabel pildikaartidega vastavalt sellele, kas seda asja on päriselt vaja või mõnikord lihtsalt tahaks seda. Hiljem said lapsed täita ka tahan/vajan-teemalise töölehe, kuhu laps kirjutas ühe asja, mida ta tahab, ja ühe, mida ta päriselt vajab.

Kas raha kasvab puu otsas?

Grete Kuuda ja Sigrid Plakso, Sõmerpalu lasteaed Lepatriinu

Rahatarkuse eesmärgid

- Laps teab Eestis kasutusel olevaid rahaühikuid (euro, sent).
- Laps teab, et raha teenitakse tööga.

Lastega saab arutleda selle üle, kust raha tuleb. Ütlus „Raha ei kasva puu otsas“. Kunstitegevuses võib lastega valmistada rahapuu, kus lapsed saavad münte ja sente läbi paberi kopeerida. Kunstitegevustes võib kasutada ka jääkmaterjale, näiteks pildiraami loomisel, siis saab lastega arutleda säästlikkuse teemadel.

Rahatarkuse teemal vestlusi on võimalik läbi viia juba väga väikeste lastega. Sõmerpalu lasteaia õpetajad arutlesid Täpikeste rühmas raha teemadel 1,5–3-aastaste lastega.

Raha

Krista Vähi, Sõmerpalu lasteaed Lepatriinu

Rahatarkuse eesmärgid

- Laps teab, et raha teenitakse tööga.
- Laps teab, et raha eest saab osta asju.

Lastega arutleti, mis on nende soovid, unistused ja vajadused. Kas rohkem oleks poest vaja osta kommi või leiba? Mille jaoks võiksid lapsed raha koguda? Kuhu raha koguda saab? Mida kogutud raha eest osta võiks? Mis see raha üldse on? Milline raha välja näeb? Mis sellega teha saab? Kust raha tuleb?

Selleks et oleks võimalik raha koguma hakata, kaunistasid lapsed klepsudega purke, millest said rahakassad. Pärast mängiti ühiselt kinokülastuse mängu, kus tuli mänguraha eest piletite ostmist ja müümist harjutada.

4.6. Koostöö lapsevanematega

Koostöö lapsevanematega on oluline, et pakkuda lapsele mitmekesist temaatilist õpikeskkonda, täiskasvanute eeskuju ja kogemuste jagamist. Laps veedab suure osa päevast lasteaias ja seetõttu ootavad vanemad tihti laste arengu ja õppimise toetamist koolieelses eas just lasteaialt. Kuid ka vanematel on sama suur vastutus lapsele soodsa kasvukeskkonna loomisel ning tema arengu ja õppimise toetamisel. Edukas koostöö põhineb vastastikusel austusel ja usaldusel ning siin on õpetajal oluline roll koostöö algatajana. Koostöiselt toetatakse lapse igakülgset arengut, samuti kujundatakse ühised väärtushinnangud, hoiakud ja käitumishinnangud. Õpetajad saavad vanematele edastada infot, milliste teemadega lasteaias parajasti tegeletakse, ning kaasata vanemaid teemade tutvustamisel või tegevuste läbiviimisel. Vanemaid saab kaasata õppe- ja kasvatustegevustesse, kus tutvustatakse lastele mõnd

rahateemalist tegevust või ametit. Selleks võiks juba varakult välja selgitada vanemate teadmised ja oskused ning selle, kes oleks valmis neid lastega jagama. Lapsevanemad on head koostööpartnerid ka näitmaterjalide leidmisel ja asjade kogumisel. Õpetajad saavad toetada vanemaid rahatarkuse eakohaste teemade käsitlemisel, soovitada neile kirjandust ja allikaid, kust lisamaterjali otsida, sest kõiki teemasid ei pruugi olla õpetajatel võimalik lasteaias käsitleda nii, et õpiväljundid saaksid saavutatud.

Rahatarkust silmas pidades on üks hea koostöövõimalus laatade korraldamine ja raha kogumine konkreetse eesmärgi nimel. Lapsevanemad ja õpetajad saavad kokku leppida laada toimumise peamistes põhimõtetes, õpetajad saavad lastega arutada, miks ja kuidas laada korraldatakse, milline on iga osaleja panus, kuidas tekib müügitulu, millised võivad olla kulutused laada korraldamisel (tooraine ostmine, et midagi valmistada, hinnasiltide valmistamine jne). Vanemad saavad lastega arutada selle üle, milline on iga pere panus laada korraldamisse ning kas laada toimumise heaks ajaline panustamine võib võrduda rahalise panustamisega. Koosolekutel saavad vanemad ja õpetajad arutada laste rahatarkusega seotud küsimusi, vanemad saavad õpetajatele kirjeldada laste raha kasutusega seotud kogemusi, et mõista, milline on laste teadmiste tase ja milline on kõige parem viis lasteaias rahatarkust õpetada. Vanemad ja õpetajad saavad korraldada ühisüritusi, näiteks (mängu)raha kasutamise mängu või tegevusi, mis aitavad lastel rahatarkust paremini mõista. Hea on luua ühine eeskuju – nii õpetajad kui ka vanemad saavad anda eeskuju, kuidas oma rahaga hästi ümber käia.

Sinu vana = minu uus!

Lee Maipuu, Tallinna Pelguranna lasteaed

Rahatarkuse eesmärgid

- Laps oskab eakohaselt selgitada lihtsamaid säästmise põhimõtteid.

Pelguranna lasteaias toimus mänguasjavahetuse üritus „Minu vana = sinu uus“, mille käigus said pered võimaluse tuua nukralt kapinurgas mänguaega ootavad mänguasjad lasteaeda.

Selle väikese üleskutsega toetasime ümbritsevast maailmast hoolimist ja võimalust teha keskkonnateadlikke valikuid.

Teiseks toetas üleskutse lapsi ja peresid senisest enam mõtlema, et mõnikord on võimalik ka ilma rahata asju saada. Nii võib vana asi leida uue elu ja omaniku ning ka ilma rahalise tasuta on võimalik endale tore uus asi saada.

Taara kogumine koostöös lapsevanematega

Kaidi Kiisel, Tallinna lasteaed Sinilind

Rahatarkuse eesmärgid

- Laps oskab eakohaselt selgitada lihtsamaid säästmise põhimõtteid (prügi sorteerimine, taara tagastamine).
- Laps oskab selgitada suuremate ostude sooritamise võimalusi.
- Laps oskab eakohaselt põhjendada oma ostude vajalikkust.
- Laps oskab täiskasvanu abiga arvestada olemasoleva rahasummaga ostude tegemisel.

Lastega vestluses arutati, miks on oluline taarat koguda, ning jõuti üheskoos arusaamale, et taarat tuleb koguda ja automaati viia nii rahalisi kui ka keskkonna eesmärke silmas pidades.

Koostöös lapsevanematega koguti ühe kuu vältel taarat. Enne automaati viimist loendati, mitu pudelit on, ning lepiti kokku, mida võiks selle raha eest rühma osta.

Kokku teenis rühm taara kogumisega 22 eurot ja 30 senti.

Poes valisid lapsed ühiselt välja kaks lauamängu, mida oli võimalik selle raha eest osta.

Eriliste rahatähtede ja müntide näitus lasteaia saalis

Kristina Lehtmets, Liina Jõeste ja Siiri Tiis, Tallinna Pelguranna lasteaed

Rahatarkuse eesmärgid

- Laps teab Eestis käibel olevaid rahatähti ja rahaühikute nimetusi (euro, sent).
- Laps teab erinevaid maksevõimalusi (sularaha, pangakaart).

Lasteaias korraldati koostöös lapsevanematega näitus erinevatest rahatähtedest (kupüüridest kuni müntideni). Nii sai lastele tutvustada lähemalt rahateemat. Igast rühmast liitus üleskutsega kolm-neli perekonda. Näituse ettevalmistamisel tuli hoolikalt läbi mõelda, kuidas oleks kõige parem rahad näitusele üles seada nii, et lapsed saaksid neid uurida, kuid samas ei juhtuks seda, et mõni oluline kupüür kortsus või münt läheb veerema. Lahendusena tulid kasutusele kiletaskud nii rahadele kui ka müntidele. Paremaks uurimiseks olid näitusel olemas luubid. Tekkis küsimus, kas rahade juures peaksid olema informatiivsed tekstid. Nii saigi kupüüridele ja müntidele juurde lisatud riigi nimetus. Lisaks loodi Eestis käibel olnud rahade juurde informatiivsed tekstid, mis ajajärgul mis rahad on Eesti riigis käibel olnud ja miks.

Lastele oli rahanäitus põnev kogemus. Mida vanemad lapsed, seda suurema huviga kasutati luupe ning uuriti rahatähti ja münte põhjalikult.

Kodu roll rahatarkuse teemade käsitlemisel on sama suur kui lasteaial. Mõnd õpiväljundit pole võimalik lasteaias saavutada, sest nendest teemadest räägitakse pigem kodus vanemaga. Näiteks kasutatakse lasteaias kas päris- või mänguraha, aga on olemas veel kaardi-, telefoni- ja internetipanga maksed, millega lapsed lasteaias kokku ei puutu. Kodus võiks rohkem rõhku pöörata jätkusuutliku majandamise valdkonna õpiväljunditele, sest tahes-tahtmata on kodus võimalik rohkem oste planeerida ning seal saab laps eakohaselt põhjendada oma ostude vajalikkust. Samuti võiks kodus rääkida sellest, kuidas saame säästa mitte ainult elektrit või vett, vaid nende tarbimist jälgides ka raha, mille eest arveid tasutakse. Vanem on see, kelle poole pöördub laps esimesena abi küsima, ja siinkohal võiks vanem olla ka see, kelle poole laps esimesena oma raha kasutamise seotud küsimustega pöörduda võiks.

4.7. Koostöine õppimine

Koostöine õppimine on pedagoogiline lähenemine, mille eesmärk on suurendada õpilaste teadmisi, oskusi ja hoiakuid koos õppimise käigus. Lapsed töötavad koos kaaslastega, et saavutada ühine eesmärk või lahendada ülesandeid. See võimaldab lastel jagada oma teadmisi ja oskusi, õppida üksteiselt, väljendada oma arusaamu ning arutleda õpitu üle. Õppetööd saab organiseerida väikestes alarühmades, siis saavad lapsed minna teemaga süvitsi, õppida probleeme lahendama ning arutleda ja otsustada ühiste tegevuste ja lahenduste üle. Koostöine õppimine toetab lisaks õppe- ja kasvatustegevuste valdkondade teadmiste omandamisele ka laste sotsiaalset ja emotsionaalset arengut ning edendab nende teadmiste ja kogemuste lõimimist.

Lasteaias tehakse mitmeid ühiseid tegevusi, mis on seotud otseselt või kaudselt rahatarkuse teemaga. Üheks koostöise õppimise näiteks võib olla see, kui lapsed kasvatavad ühiselt aiasaadusi ja müüvad neist tehtud hoidiseid lasteaia laadal. Saadud tulu kasutamise üle otsustatakse ühiselt – see omakorda võimaldab rahatarkuse kujunemist, sest tulu eest on võimalik midagi osta, minna kohvikusse või annetada see abivajajatele. See on ka suurepärase võimalus lapsevanemate ja laiema kogukonna kaasamiseks.

4.8. Lastekirjandus

Lastekirjandus on lastele mõeldud ja kirjutatud kirjandus, samuti mõistetakse lastekirjanduse all teoseid, mida lapsed on ise valinud lugeda. Rahatarkuse õpetamine lastekirjanduse kaudu on hea võimalus lastega rahulikult koos aega veeta, lugeda ja pärast etteloetu üle arutleda. Lastekirjandus pakub võimaluse kuulda lugusid sellistel rahatarkuse teemadel, mida ei ole ise veel kogetud.

Raha ja raha kasutamisega seotut on kajastatud paljudes lasteraamatutes, lisaks on eesti autoritelt ilmunud mitu spetsiaalselt rahatarkuse teemalist lastele mõeldud raamatut (vt nimekirja lisa 1). Selleks et lastekirjandust rahatarkuse õpetamiseks kasutada, tuleb valida raamatud, mis on lastele eakohased, arusaadavad ja huvitavad.

Lastele raamatuid ette lugedes on oluline teha seda ilmekalt, vajaduse korral võimalda lastel küsimusi esitada jooksvalt ettelugemise ajal, et kõik neile võõrad sõnad oleksid arusaadavad. Pärast jutu lõppemist tuleb lasta lastel arutleda, mis neile meelde jäi ja kuidas nad loetust aru said. See aitab lastel rahatarkust paremini mõista ja võib teema vastu tekitada veel enam huvi.

Rahatarkuseteemalist raamatut võib kasutada esmalt just rahatarkuse teema vastu huvi tekitamiseks, kui algatate arutelu rahatarkuse ja rahaga seotud teemade üle. Kui raamatus on tegelane, kes ei oska oma raha hoida, saab sellest lähtuvalt rääkida, miks on vaja osata raha kasutada. Raamatus välja toodud teemadest saab tuletada tegevusi ja mängu, et aidata lastel paremini raamatutegelastega samastuda ning pakkuda neile võimalust lahendada probleeme või situatsioone, mis raamatutegelastel ette tulevad. Pärast raamatu lugemist tuleb alati lastelt küsida, mis neile raamatus meeldis või mida nad jutust õppisid. Loetu põhjal saab lavastada näidendeid, mängida rollimänge jne. Lastekirjanduse abil rahatarkuse õpetamine aitab lastel selle teema kohta oma mõtteid ja tundeid väljendada, samuti arendab see laste loovust ja sotsiaalseid oskusi.

Kindlasti ei pea rahatarkuse õpetamisel kasutama vaid spetsiaalseid rahatarkuse õpetamiseks kirjutatud raamatuid. On palju teoseid, mis ei ole kirjutatud rahatarkust silmas pidades, kuid milles on viiteid rahatarkusele. Neid raamatuid saab edukalt õppe- ja kasvatustegevustes kasutada (vt täpsemalt lisa 1).

Lastekirjanduse kasutamise juures saab rääkida ka rahvajuttude ja vanasõnade seosest rahatarkusega. Eesti rahvajuttudes on palju räägitud ahnusest ja sellest, et pettusega ei ole võimalik saavutada seda, mida tegelikult vajad. Ka vanasõnad õpetavad ja nende tähenduse üle on lastega põnev arutleda (vt rahateemalisi vanasõnu lisa 2).

Kasutatud ja kasulikud allikad

- Almann, S. (2006). Õnnestunud arenguvestluse eeldused koolieelses lasteasutuses. Koost. A. Tiko, S. Almann. *Arenguvestlused lasteaia. Tea ja toimetä*. Tallinn: Ilo, 51–131.
- Almann, S. (2009). Partnerlus – lasteaia ja lapsevanemate koostöös. Koost. E. Kulderknu. *Õppe- ja kasvatustegevuse korraldus*. Tallinn: Studium, 51–63.
- Arro, G., Jaani, J., Loogma, K., Malleus, E., Titov, E., Toding, M., Täks, M., Venesaar, U. (2018). *Ettevõtlikkuse ja ettevõtlusõppe süsteemne arendamine Eestis*. <https://xn--ettevtluspe-jfbe.ee/ettevotlikkuse-ja-ettevotlusoppe-susteemne-arendamine-eestis/.x>
- Amagir, A., Groot, W., Maassen van den Brink, H., & Wilschut, A. (2018). A review of financial-literacy education programs for children and adolescents. *Citizenship, Social and Economics Education*, 17(1), 56–80. <https://doi.org/10.1177/2047173417719555>
- ASIC (Australian Securities and Investments Commission). (2014). *MoneySmart Teaching. Teacher guide for teachers of primary and secondary students*. Melbourne, Australia. www.moneysmart.gov.au/media/528357/mst_teacher_guide_with_ncflf.pdf
- Bae, K., Jang, G. Y., Kang, H. G. & Tan, P. (2022). Early Financial Education, Financial Literacy, and Gender Equity in Finance*. *Asia-Pacific Journal of Financial Studies*, 51(3), 372–400. <https://doi.org/10.1111/ajfs.12378>
- Berti, A. & Bombi, A. S. (1981). *The Child's Construction of Economics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Birbili, M. & Kontopoulou, M. (2015). Financial Education for Preschoolers: Preparing Young Children for the 21st Century. *Childhood Education*, 91(1), 46–53. <https://doi.org/10.1080/00094056.2015.1001670>
- Borden, L. M., Arias, W., Jr., Bosch, L., Casper, D., Faber, K. M., Hawkey, K. R., . . . Bracamonte Wiggs, C. (2013). *Financial readiness for youth: A review of the literature and programs in the United States*. Tucson, AZ: The Arizona Center for Research and Outreach, University of Arizona. <https://reachfamilies.umn.edu/sites/default/files/rdoc/Financial%20Readiness%20for%20Youth.pdf>
- Financial Education Planning framework 3-11 years: Spend it, save it, give it, get it?* (n.d.). 1–8. <https://www.young-enterprise.org.uk/wp-content/uploads/2019/01/FINANCIAL-EDUCATION-PLANNING-FRAMEWORK-3-11-ONLINE-2020.pdf>
- Friedline, T. (2015). A developmental perspective on children's economic agency. *Journal of Consumer Affairs*, 49(1), 39–68. <https://doi.org/10.1111/joca.12062>
- Grohmann, A., Kouwenberg, R. & Menkhoff, L. (2015). Childhood Roots of Financial Literacy. *Journal of Economic Psychology*, 51(3), 114–133. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2015.09.002>

- Jones, A. P. (2010). *Supporting personal finance education in primary schools on Merseyside, Vol. 1*. Liverpool, England: Faculty of Health and Applied Social Sciences, Liverpool John Moores University.
https://www.ljmu.ac.uk/Faculties/HEA/HEA_docs/CAB_and_Primary_Schools_Report_13_September_2010.pdf
- Katz, L. G. & Chard, S. C. (2000). *Engaging children's minds: The Project Approach. Second edition*.
https://books.google.ee/books/about/Engaging_Children_s_Minds.html?id=xiUz_1kgkFgC&printsec=frontcover&source=kp_read_button&hl=en&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
- Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava. (2011). Riigi Teataja I, 2008, 23, 152.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/13351772>
- Kööp, K. (2017). Koostöö lastevanematega. Koost. K. Nugin, T. Õun. *Õppe- ja kasvatustegevus lasteaias*. Atlex, 344–350.
- Lahe, K. (2021). *Projektõpe lasteaias. Lapse arengu toetamine tema loomupärase uudishimu abil*. Laheküll OÜ.
- Legarde, C. H., Mills, C. M., Souza, A. L., Plummer, L. E. & Yasskin, R. (2013). The use of questions as problem-solving strategies during early childhood. *Journal of Experimental Child Psychology*, 11(1), 63–76.
<https://doi.org/10.1016/j.jecp.2012.07.002>
- Ng, S.H. (1983). Children's Ideas about the Bank and Shop Profit: Developmental Stages and the Influence of Cognitive Contrasts and Conflict. *Journal of Economic Psychology*, 4 (3): 209–221.
- Nugin, K. (2017). Keel ja kõne. Koost. Nugin, K., Õun, T. *Õppe- ja kasvatustegevus lasteaias*. Tartu: Atlex.
- OECD. (2015). *National strategies for financial education: OECD/INFE Policy Handbook*.
<https://www.oecd.org/finance/National-Strategies-Financial-Education-Policy-Handbook.pdf>
- Rahatark Eesti: Eesti elanike rahatarkuse edendamise strateegia aastateks 2021–2030. (2021).
<http://financeestonia.ee/wp-content/uploads/2021/06/Eesti-elanike-rahatarkuse-edendamise-strateegia-aastateks-2021-2030.pdf>
- Ramani, G. B. & Brownell, C. A. (2014). Preschoolers' cooperative problem solving: Integrating play and problem solving. *Journal of Early Childhood Research*, 12(1).
<https://doi.org/10.1177/1476718X13498337> DOI: 10.1177/1476718X13498337
- Remud, D. L. (2010). Financial literacy explicated: The case for a clearer definition in an increasingly complex economy. *Journal of Consumer Affairs*, 44(2), 276–295.
<https://doi.org/10.1111/j.1745-6606.2010.01169>
- Visnapuu, K. (2017). Muuseumipedagoogika. Koost. Nugin, K., Õun, T. *Õppe- ja kasvatustegevus lasteaias*. Tartu: Atlex.

Webley, P. & Plaisier, Z. (1998). Mental Accounting in Childhood. *Children's Social and Economics Education*, 3 (2): 55–63.

Whitebread, D. & Bingham, S. (2013). *Habit Formation and Learning in Young Children*. The Money Advice Service. <https://mascdn.azureedge.net/cms/the-money-advice-service-habit-formation-and-learning-in-young-children-may2013.pdf>

LISAD

Lisa 1. Lastekirjanduse loetelu

Rahatarkuseteemalised lasteraamatud

- Bailey, G. (2009). Ostujõud. Argo.
- Bailey, G. (2008). Pane oma raha kasvama. Argo.
- Bailey, G. (2008). Raha ajalugu. Argo.
- Bailey, G. (2007). Rahaga seotud ametid. Argo.
- Bailey, G. (2009). Rikkad ja vaesed. Argo.
- Bailey, G. (2007). Sinu raha. Argo.
- Brady, L. (2006). Tüdruk ja raha. Koolibri.
- Bryan, L. (2023). Raha – küsimused ja vastused. Koolibri.
- Ehasoo, E. (2012). Minu esimene äri. Ajakirjade Kirjastus.
- Klein, L. (2022). Minu esimene raha. Hadley OÜ.
- Kulu, L. (2020). Marta ja rahatähed. Tammerraamat.
- Moore-Mallinos, J. (2003). Raha ei kasva puu otsas! Pilgrim.
- Nilsson, U. (2013). Vanaema raha. K&K.
- Prošková, D. (2014). Kus kasvab raha: algteadmised rahast. Sinisukk.
- Roosaare, J.; Truman, M. (2021). Kuidas saada rahatargaks? Rikkaks saamise õpik koolinoortele. Leguar Capital OÜ.
- Salmela, N.; Hamid, J. (2022). Raha. Kus see kasvab ja kuhu kaob? Elust Enesest.
- Schäfer, B. (2020). Koer nimega Money. WW Print.
- Tuttleberg, R. (2017). Tom õpib rahamängu. Eduruut OÜ.
- Veide, E.; Mäesepp, H.; Sidoruk, I.; Kirch, L. (2021). Vinks-Vonks 1. Avastab maailma.
- Veide, E.; Mäesepp, H.; Sidoruk, I.; Kirch, L. (2022). Vinks-Vonks 2. Julgeb ja proovib.

Valik lasteraamatuid, kus lisaks peateemale käsitletakse ka rahatarkuse teemat

- Annus, E. (2005). Jaak läheb poodi. Päike ja Pilv.
- Braun, S. (2019). Parim päev issiga. Postimees grupp. *Robin ja tema issi lähevad seiklema. Selgus, et issil jäi rahakott koju. Kuidas saada hakkama ilma rahakotita?*
- Collody, C. (2006). Pinocchio seiklused. Varrak.
Peatükk 9. Pinocchio müüb maha oma aabitsa, et minna nukuteatrit vaatama; 12. Teatriomanik kingib Pinocchiole viis kuldmünti, et too need oma isale viiks, Pinocchio aga laseb end Kassist ja Rebasest petta.
- Covey, S. (2010). Õnnelike laste 7 harjumust. *Peatükk „Jõmm ja putukate kogumise karp“.*
- Eesti lasteluule kuldraamat. (2008). TEA Kirjastus. Wimberg „Poeskäik“.
- Ehasalu, P.; Ehasalu, P.; Varustin, A. (2008). Kõik kanged mehed. Kirjastuskeskus. *Osaliselt värsivormis lugu sõnade erinevast tähendusest, enda tähtsusest jne (sh rahamees, kaupmees jne).*
- Eisen, M. J. (2007). Raha-augu jutud: rahwa suust kokku korjatud. Tallinn: Schenkenberg.
- Hinrikus, K. (2017). Katariina ja hernerid. Tammeraamat. *Peatükk „Poeskäik“.*
- Kasparavičius, K. (2019). Laisklejate maa. Sinisukk. *Peatükk „Rahapuu“.*
- Kass, K. (2021). Kärü-Kaarel. Tänapäev.
Kaarel on poiss, kes kogub vanaranda kogudes raha, et emale uus jalgratas osta.

- Kass, K. (2013). Petra lood. Tänapäev.
Peatükid „Issiga poes“, „Emmega odavas väljamüügis“.
- Kitsik, T. (2022). Emil, Sass ja kivimutukad. Koolibri.
Raamat sellest, kuidas poisid hakkavad igavusest rannas kive värvima ja neid müüma ning mis sellest edasi sai.
- Kond, K. (2022). Konnaküla. Meediatee.
Peatükk „Konnaküla pood“.
- Koržets, V. (2018). Ükskord ühes paigas. Sõnavald.
Peatükk „Kuidas saada jõukaks“.
- Kozikoğlu, T. (2022). Imeline tuulelohe. Hea Lugu.
- Lindgren, A. (1970). Bullerby lapsed. Eesti raamat.
Peatükid „Meie Annaga käime poes“, „Kirsiäri“.
- Lindgren, A. Pipi Pikksukk. Eesti Raamat.
Peatükk „Pipi ajab äriasju“.
- Mänd, H. (1973). Pillerpall. Eesti Raamat. *Luuletus „Kahekordne kink“.*
- Mänd, H. (2014). Väike laisk ja suur laisk. Tammerraamat.
- Niit, E. (1963). Pille-Riini lood. Eesti Riiklik Kirjastus.
Peatükk „Kolmsada grammi koort“.
- Niit, E. (1977). Triinu ja Taavi uued ja vanad lood.
Peatükid „Triinu ja Taavi oskavad osta“, „Ema apelsinid“.
- Nilsson, U.; Eriksson, E. (2013). Vanaema raha. Kirjastaja K & K.
Vanaema muutub ihneks ja arvab, et pank tahab temalt raha ära võtta. Kuueaastane John peab vanaema raha peidukohti valvama hakkama.
- Pervik, A. (2003). Paula käib poes. Tiritamm.
Ema saadab Paula poodi kohvikooort ja viilutatud saia ostma, raamatus on ülevaade poodi minekust, poes olemisest, kauba eest maksmisest ja pärast poest tagasitulekust. Paulaga juhtub poes ootamatuid seiklusi.
- Petrone, E. (2018). Meie Eesti. Teie Maxima ja Petrone Print.
Peatükk „Raha“.
- Ross, T. (2015). Ma ei taha, ei taha! Egmont Estonia.
Selles raamatus on juttu kõigest, mida väike printsess ei taha. Soovid ja vajadused.
- Ross, T. (2015). Ma tahan, tahan! Egmont Estonia.
Selles raamatus on juttu kõigest, mida väike printsess tahab. Soovid ja vajadused.
- Saksatamm, M. (2011). Tont ja Mannapuder: naljajutud lastele. Tänapäev.
Peatükk „Karu läheb panka raha vahetama“.
- Tungal, L. (2014). Raha-haa-haa! Tammerraamat.
- Vaidlo, R. (2008). Kessu ja Tripp. Eesti Raamat.
Peatükid „Kuidas Tripp ametid segi ajas“, „Tripp ei oska poodi mängida“.
- Õpetlike lugude ja salvide kuldraamat. (2017). TEA Kirjastus. Jüri Parijõgi „Rein ja Anna mängivad poodi“. Sama lugu on ka „Eesti lastejuttude kuldraamatus“.

Lisa 2. Rahateemalised vanasõnad, aforismid, mõtteterad

Aega ei saa raha eest osta.

Au maksab raha.

Ega kaht hüäd kerraga voi saada – raha ja magada.

Hää sõna om paremb kui sada rubla raha.

Inimene püüab raha, aga raha püüab hinge.

Kel raha, sel sõpru.

Kel raha, sel õigus.

Kellel raha, sellel võimus.

Kes kopikat ei korja, see rubla ei saa. (Kes senti ei korja, see eurot ei saa.)

Kingitud hobuse suhu ei vaadata.

Kopik põle raha ja lutik põle liha.

Raha ajab rattad käima.

Raha teenida ei ole raske, raske aga raha hoida.

Raha teenida pole kunst, aga raha hoida on kunst.

Raha eest saab kõik.

Raha ei haise.

Raha ei saa puu otsast lõigata.

Raha on hinge varas.

Raha on rikka jumal.

Raha sigitab vargaid.

Raha teeb pimedaks, kurdiks, keeletuks.

Raha toob raha sisse.

Raha tuleb, raha läheb.

Rahaga ei osta armastust.

Rahal on võimu.

Raharikkus – hinge hukkus.

Rikas maksab rahaga, vaene nahaga.

Sõprus on väärt rohkem kui raha.

Tahad sõbrast lahti saada, laena talle raha.

Vara üles, hilja voodi, nõnda rikkus majja toodi.

Võõras raha põletab tasku.

„Rikas pole see, kellel on raha, vaid see, kes sellest rõõmu oskab tunda.“ – Benjamin Franklin

„Kõige rikkam on see, kes julgeb tulevikule silma vaadata.“ – Araabia vanasõna

„Lihtsaim viis lastele raha olemus õpetada on olla rahatu.“ – Christy Turlington

„Kes päev läbi töötab, sel pole kunagi aega raha teenida.“ – John Rockefeller

„Minu rikkus on selles, mida ma teen, mitte selles, mis mul on.“ – Thomas Carlyle

Lisa 3. Rahatarkuseteemalised lisamaterjalid lugemiseks ja kasutamiseks

Eestikeelsed materjalid

- Rahatark Eesti. Eesti elanike rahatarkuse edendamise strateegia aastateks 2021–2030. <http://financeestonia.ee/wp-content/uploads/2021/06/Eesti-elanike-rahatar-kuse-edendamise-strateegia-aastateks-2021-2030.pdf>
- Soovitused lastele rahatarkuse õpetamiseks. <https://myf.ee/kuidas-opetada-lapsele-rahatar-kust/>
- Kristi Saare blogi: kuidas õpetada lastele rahatarkust. <https://kristiinvesteerib.ee/kuidas-opetada-lastele-rahatar-kust>
- 11 nõuannet lastele rahatarkuse õpetamiseks. <https://kodus.ee/artikkel/kuidas-opetada-lapsele-rahatar-kust-11-vaart-nouannet>
- Lastelaulud, mis aitavad lastel mõista rahatarkuse tõdesid ja toetavad ettevõtliku hoiaku kujunemist. <https://www.harno.ee/uudised/uued-lastelaulud-opetavad-lastele-rahatar-kust-ja-toetavad-ettevotluspadevust>
- Vinks-Vonks materjali tutvustus. <https://ettevotlusope.edu.ee/syndmus/milleks-lasteaijalapsele-ettevotluspadevus-ja-rahatar-kus/>
- Swedbanki soovitused lapsevanematele, kuidas õpetada lastele rahatarkust. <https://blog.swedbank.ee/igapaevased-rahaasjad/mangulised-viisid-kuidas-opetada-lastele-rahatar-kust>
- Kelly-Krette Kase lõputöö „3–7aastaste laste finantskirjaoskust arendava töövihiku teemad ja soovitused“. <https://eek.ee/download.php?t=kb&dok=p1enquc2c71umu1gkgl1i67j4q1m72a.pdf>
- Eesti esimene rahatarkusemäng. <https://rahagatargaks.ee>

Ingliskeelsed materjalid

- Kümme soovitust, kuidas aidata oma lastel saada rahatargaks. <https://blog.bankbazaar.com/10-tips-help-kids-become-moneywise/>
- Lapsed ja raha, kuidas peres raha teemal rääkida. <https://child.unl.edu/kidsmoney>
- Neli sammu rahatarkade laste kasvatamiseks, video. [4 steps to raising money-wise kids](https://www.redstareducation.co.uk/blog/our-money-habits-are-largely-set-by-the-age-of-7/)
- Rahaharjumused kujunevad välja juba seitsmeaastaselt. <https://www.redstareducation.co.uk/blog/our-money-habits-are-largely-set-by-the-age-of-7/>
- Soovitused, kuidas lastele rahatarkust õpetada. <https://moneywise.com/banking/banking-basics/how-to-teach-your-kids-about-saving-money-even-if-you-need-a-little-help-yourself>